

VOLDSSTRAFFENE I HISTORISK LYS

AF KNUD WAABEN

1. *Udtalelser om et misforhold*

Det er en ret almindelig påstand om den strafferetlige praksis at der er et misforhold mellem straffene for krænkelse af økonomiske interesser og straffene for legemsangreb. De sidste er for milde eller de første for strenge, når de ses i forhold til hinanden. Nogle vil måske slutte at to praksisændringer, en skærpelse og en formildelse, er vejen til en mere harmonisk tilstand. Men det er ikke alle der ser således på det. Det kan f.eks. hævdes med gode grunde at straffene for legemsangreb ikke i sig selv er for milde, men straffene for formuekrænkelser i en del tilfælde for strenge.

Med voldsforbrydelser sigtes i det følgende navnlig til angreb der henhører under straffelovens §§ 244-245 eller tilsvarende bestemmelser i ældre ret, og når der sammenlignes med formueforbrydelser tænkes der først og fremmest på tyveri. Denne forenkling er nødvendig hvis man på den ene side vil give det mening at foretage generaliseringer og på den anden side vil holde mere specielle fænomener uden for sammenligningen, f.eks. straffene for forsætligt og uagtsomt manddrab og for voldtægt og røveri. Hærværk var efter en ældre opfattelse »vold mod ting«, men betegnes nu sjældent som vold.

Det følgende handler ikke om strafferammer men om de faktisk anvendte straffe, særlig forbrydelseernes typiske strafniveau belyst ved domfældelsesstatistik. Strafferammen viser normalt ikke andet end intervallet mellem den højeste og den mindste straf der er mulig. Det kan være udmærket at strafmaksima for to forskellige forbrydelser ikke viser et åbenbart misforhold. Men det er en overfladisk omgang med strafferettens realiteter når man i politisk debat eller i pressen tager et strafmaksimum som udtryk for den herskende strafferetlige vurdering, eller anser et problem om strafudmålingens rette proportioner for løst når ét strafmaksimum sættes op og et andet ned. Vanskeligheden er at det f.eks. for politikere kan være ganske besværligt at sætte sig ind i hvilke straffe der faktisk anvendes. Dette er ikke gjort med at se nogle nyere domme refereret i en avis, for sagerne kan være atypiske eller kun typiske for grupper af tilfælde, og referaterne kan være forkerte.

Kritikken af et misforhold mellem straffene er ikke af ny dato. *Chr. Colbjørnsen* skrev år 1800 at han overalt i dansk ret fandt spor af at lovgiveren »har med langt større Omhue søgt at værne om Borgernes Ting, end om deres personlige Sikkerhed, og det rette Forhold i Straffen savnes ikke siælden«⁽¹⁾ Nogle få år senere skrev *A. S. Ørsted* at meget få forbrydelser straffes så strengt som tyveri, selv efter formildelsen ved forordningen af 1789. »Hvor skammeligt kan man f. Ex. ikke mishandle sin Medborger paa Sundhed og Legeme, uden at udsætte sig for nogen Straf, der engang

kan staae ved Siden af Straffen for første Gang begaaet simpelt Tyverie? Og selv den allervoldsomste Mishandling af dette Slags medfører mindre Straf, end den, der er anordnet for dem, som stjæle stort Qvæg paa Marken.«²⁾

På samme linie finder man udtalelser under de rigsdagsforhandlinger om volds-kriminalitet i årene før og efter 1900 som senere skal omtales.³⁾ I 1882 sagde *W. Scharling*: »Det synes saaledes, at der er tillagt Folks Pengepung en stærkere Beskyttelse end deres Person, et Forhold, som dog ikke kan være rigtigt«. I samlingsen 1903-04 udtalte *Emil Piper* at »det er ganske sikkert ogsaa den almindelige Opfattelse i Befolkningen, at Straffeloven rammer højst ulige paa de forskellige Steder og over for de forskellige Forbrydelser ... Straffen for Tyveri staaer ikke paa nogen Maade i Forhold til den Straf, som udmaales for voldeligt Overfald eller for de Sædelighedsforbrydelser, som ogsaa omtales i dette Lovforslag«. Ved samme lejlighed sagde *R. Bjerre* at vold bør straffes hårdere end tyveri og bedrageri, og *P. Sveistrup* fastslog: »Der er et Misforhold til Stede«.

Uden for Danmark har temaet været berørt i tilsvarende vendinger. I en retssammenlignende oversigt fra 1905 skrev *Alexander Löffler*: »Den tyske straffelov deler med mange kontinentale retssystemer en relativ mildhed over for legemsangreb, der er i høj grad påfaldende. Personens integritet vurderes ringere end ejendommen«.⁴⁾

Så sent som i 1986 har den svenske fængelsestraffkommitté taget til orde for en opprioritering af legemets integritet og en nedprioritering af økonomiske retsgoder: »En sänkning av förmögenhetsbrottens straffvärde och en höjning av främst våldsbrottens straffvärde är en genomgående linje och en av huvudtankarna i vårt förslag«.⁵⁾ De svenske tanker udmøntes mest i forslag om ændrede strafferammer.

I sin principbetænkning af 1983 finder den norske straffelovkommissjon det vanskeligt at afgøre uden nærmere undersøgelser af praksis om der reageres for mildt over for legemsangreb sammenlignet med straffene for økonomisk kriminalitet. Men man har foreløbig »et alminneligt inntrykk av at det i dag neppe generelt sett er noe åpenbart misforhold mellom straffene for vinningsforbrytelser og for legems-krenkelses«. Alligevel er det et spørsmål, siges det, »om det ikke kan være grunn til å heve strafferammene for enkelte voldsforbrytelser, for å markere handlingenes større straffverdighet«.⁶⁾

Det danske straffelovråd har ikke i sin betænkning fra 1987 udtalt sig generelt om et misforhold; et par medlemmer siger dog at der kan være noget rigtigt i kritikken. Rådet har lagt størst vægt på at fremlægge statistik over udmålingspraksis, og der peges på momenter som må tages i betragtning ved en sammenligning mellem volds- og berigelsessager: der er færrest betingede domme i voldssager, og når udmålingsniveauet til gengæld ligger højere ved berigelsesforbrydelser, må det til dels forklares ved den hyppige pådømmelse af serieforbrydelser og virkningen af gentagen kriminalitet. For voldsforbrydelsernes vedkommende findes det ønskeligt at overveje en lidt større differentiering af sanktionsvalget.⁷⁾

2. Gamle voldsregler og straffene

Bestemmelserne om vold i Danske Lovs 6. bog, navnlig kap. 7 og 9, var ganske detaillerede, men straffen var i langt de fleste tilfælde bøde, f.eks. for sår uden afhug 3×3 lod sølv for hvert sår (7-2), for sår til benet 3×6 lod sølv (7-3) og det samme for slag med stav, sten, næve etc. (7-8), for vold som gør munden, øjet eller næsen skæv 3×9 lod sølv (7-7). 1 lod sølv regnedes som 3 mark og 2 lod altså som 1 rdl. Bøder efter flere bestemmelser kunne kumuleres, og den samlede økonomiske forpligtelse i en voldssag, incl. erstatning og sagsomkostninger, blev ofte så stor at almindelige mennesker ikke havde nogen mulighed for at betale det hele. Som illustrationer til bødefastsættelsen anføres her to domme fra 1790'erne og en dom fra 1830.

En sen aften i januar 1798 greb en vægter i Næstved ind i anledning af et skænderi mellem en husmand og en ryttersoldat og tildelte med sin morgenstjerne rytteren adskillige slag. Ved politiretten blev vægteren idømt en bøde på 2 rdl. Det var formentlig et rimeligt resultat hvis sagen skulle afgøres efter sund fornuft og ikke efter loven. Men landstinget så mere alvorligt på sagen og fremhævede bl.a. at vægteren ikke havde haft nogen anledning til at bruge staven. Der idømtes for stavshug efter 6-7-8 en bøde på 3×6 lod sølv eller 9 rdl. samt i erstatning 5 rdl. til lægehjælp og 10 rdl. for skaden, hvortil kom 6 rdl. til rytterens prokurator, i alt 30 rdl., hvilket formentlig svarede til adskillige måneders vægterløn.⁸⁾

I et hus på Ulfeldts Plads (Gråbrødre Torv) i København gav en porcellænshandler i 1790 en købmand en del slag med stok og stødte ham ned ad en trappe. Købmanden fik sår i hovedet og på lillefingeren. Han døde senere, men det er ikke oplyst om det skyldtes volden. Dommen faldt først i 1798. Bøden udmålte således: 3×6 lod sølv for stavshug og det samme for jordskuf (6-7-8), 3×3 lod for hvert af de to sår (6-7-2), yderligere $4\frac{1}{2}$ lod for såret på lillefingeren (6-7-6 om sår der ikke kan skjules af klæder eller hår) og endelig 3 lod for helligbrøde efter 6-9-22 jfr. 6-3-1 fordi det skete på en Palmesøndag. En lægeregning skulle betales med 30 rdl., medens et større erstatningskrav blev afvist og sagens omkostninger ophævet. Alt i alt skulle porcellænshandleren udrede godt 60 rdl.⁹⁾ Det var næppe meget mindre end en københavnsk arbejders årsindkomst. Domfældte ejede ingenting.¹⁰⁾

En sag fra 1830, der blev pådømt ved Lands-Over- samt Hof- og Stadsretten, handlede om en købmand i Store Heddinge der havde slået og sparket en skolelærer. Under hensyn til bevisets stilling blev det pålagt købmanden at fralægge sig skylden ved ed; skete det ikke skulle han betale 2 gange 3×6 lod efter 6-7-8 og 3×40 lod efter 6-9-24 (om overfald på sagesløs person) samt for utilbørlige udtalelser 10 rdl. til fattigkassen og det samme til justitskassen. En erstatning til læreren for stok og briller fastsattes til 6 rdl. Endelig skulle sagens omkostninger for underretten udredes af købmanden med 25 rdl. såfremt éd ikke blev aflagt. Det samlede tilsvær var altså næsten 130 rdl. svarende til en håndværkersvends løn i et halvt år.¹¹⁾

Danske Lov havde også bestemmelser om dødsstraf og frihedsstraf for nogle kva-

lificerede legemsangreb. Desuden anvendtes frihedsstraf arbitrært i tilfælde der lå uden for lovbogens system. En dom fra 1828 handlede om en kusk i de kgl. stalde på Christiansborg, der under et skænderi havde slået vognmesteren i hovedet med en skovl. Tilfældet fandtes at falde uden for 6-7-11 om vold i kongens gård, der kun omfattede det slot hvor kongen residerede. Ellers skulle kusken have været dømt til at miste sin hånd, en straf som dog ikke ville være blevet fuldbyrdet. Men det statueredes at kusken havde stået i et ved offentlig ansættelse bestemt respektforhold, og han dømtes arbitrært til 1 års arbejde i Københavns forbedringshus.¹²⁾

A. S. Ørsted fremhævede at »Pengestraffe af lige Størrelse kunne være ødelæggende for en Mand af ringe Formue, medens de neppe mærkes af den rige Mand. Pengebøder synes derfor altid at burde lempes efter den Skyldiges Kaar, forsaavidt disse af Dommeren kunne paaskjønnes«¹³⁾ Men da Ørsted o. 1826 begyndte at skrive udkast til nye voldsbestemmelser, anså han det for sikkert at de fleste straffe i gældende ret var utilstrækkelige. Lovens »paafaldende Mildhed« måtte forklares med at næsten alle straffe var overtaget fra ældre tiders love, da bødebeløbenes reelle værdi var betydelig større.¹⁴⁾

I forordningen af 4. oktober 1833 blev de nye straffebestemmelser opbygget omkring tre gerningstyper. Den første bestod i hug og slag og anden personlig vold uden kvalificerende omstændigheder (§ 1). Straffen var bøde fra 5 til 100 rdl. Det groveste forhold var varig legemsbeskadigelse ved afhug eller invalidering af hånd, fod, øje etc. (§ 2). Normalstraffen var strafarbejde fra 8 måneder til 4 år. Mellem disse yderpunkter lå legemsbeskadigelse af mindre indgribende art end den i § 2 nævnte (§ 3), og straffen skulle bestemmes i et passende forhold til dem der var nævnt i §§ 1 og 2. For ubetydelige sår kunne straffen blive bøde eller »nogen Tids« fængsel på vand og brød. Hertil føjedes mange forskrifter om skærpende og formildende omstændigheder.

I store træk, men dog stærkt forenklet, blev gerningsinddelingen af 1833 opretholdt ved straffeloven af 1866 §§ 200-207. De tre hovedtyper var: tørre hug, sår eller skade på helbred, lemlæstelse. Straffen for den simple vold kunne kun i nogle mindre praktiske tilfælde stige fra bøde til fængsel; straffen for legemsbeskadigelse uden overlæg kunne nedsættes til bøde. I motiverne til loven findes ikke mange bemærkninger til belysning af datidens syn på voldens strafniveau.¹⁵⁾ Det ses dog at man har betragtet nogle af de hidtil gældende straffe for kvalificeret vold som uforholdsmæssigt hårde. Det er desuden tydeligt at tiden er kommet på afstand af Ørsteds betæneligheder ved at overlade for meget til domstolenes skøn over grovhedsmomenter og passende straffe. Herom hed det i kommissionsmotiverne af 1864:

»Det gjælder om (det) subjective Moment, den mere eller mindre bestemte Hensigt, som om alle andre subjective og objective Momenter, der have Indflydelse paa en vis, ved et bestemt objectivt Retsbrud karakteriseret, Forbrydelses Strafbarhed, at de i det enkelte Tilfælde kunne have en større eller mindre Betydning, at de kunne

veie op imod eller gjensidig indvirke paa hinanden, og at Forholdene og Omstændighederne i saa Henseende kunne kombineres og stille sig paa saa mange forskjellige Maader, der ikke forud lade sig beregne eller angive, at en retfærdig og billig Vurdering af dem kun kan finde Sted i det enkelte Tilfælde ved en skjønnsom og samvittighedsfuld Overveielse af Sagen i sin Helhed. At binde Domstolene under denne Overveielse ved enkelte lovbestemte Regler i den Retning turde neppe være heldigt«.

Straffelovrådets forslag af 1987 om en forenkling af voldsbestemmelserne bygger på ganske tilsvarende synspunkter.

3. *Strafudmålingen fra 1833*

Der er altså tre faser i retsudviklingen i det 19. årh. (foruden en strafskærkelse i 1897). Kriminalstatistikken gør det ikke muligt at sammenligne strafniveaue i de tre perioder. Man må begynde med nogle tal vedrørende praksis mellem 1833 og 1866.¹⁶⁾ Ifølge kriminalstatistikken for de 15 år 1841-55 blev der i alt afsagt 566 domme (årligt gennemsnit 38) til højere straf end bøde for »Overfald eller mishandling«. Hertil kom 112 bøder. De 566 domme falder næsten alle på to straffe: fængsel på vand og brød 74,6% og forbedringshus 21,7%. Fængsel på vand og brød var også den dominerende straf for simpelt tyveri begået 1. gang. Men med hensyn til indbrudstyveri samt simpelt tyveri begået 2. gang eller oftere er billedet et helt andet: her idømmes i næsten alle tilfælde strafarbejde.¹⁷⁾ Vi vender senere tilbage til en sammenligning mellem volds- og tyveristraffene.

Tallene for senere perioder frem til 1986 er i det følgende opstillet i tabeller. De er begrænset til højere straf end bøde. Der er nemlig størst usikkerhed om bødeafgørelserne, og de kunne derfor gøre procentfordelinger vildledende hvis de indgik i tabellerne. Hovedformålet her er at belyse hvad der er strafniveaue for den vold som til skiftende tider er bedømt til højere straf end bøde. Men også i den henseende må sammenligninger mellem perioderne foretages med forsigtighed. Kriminalstatistikken er lagt om i 1897 og flere gange i det 20. årh.¹⁸⁾

Den første tabel omfatter to perioder under straffeloven af 1866 men før straffelovstillægget af 1905.

Det kan noteres at det gennemsnitlige årlige antal voldsdomme til højere straf end bøde er steget fra 38 i årene 1841-55 til 199 i 1881-85 og endda 338 i 1901-05. Vi må her lade det henstå hvad der er grundene til disse ændringer i tallene, dels det store spring efter 1841-55, dels stigningen fra 1881-85 til 1901-05. Mulige forklaringer er registreringsmæssige forhold, ændringer mht. politi- og påtalepraksis, virkninger af 1866-straffeloven - herunder eventuelt en øget brug af frihedsstraf - og stigninger i voldskriminaliteten.

Forbedringshus er ikke meget anvendt. Straffen havde efter straffeloven af 1866 et minimum på 8 måneder og et maksimum på 6 år.

De korte frihedsstraffe er i forstærket grad de hyppigst anvendte. Det er tydeligt

Tabel 1. Højere straf end bøde for vold 1881-85 og 1901-05.

	1881-85			1901-05		
	Antal	Gennem- snit	I % 1881-85	Antal	Gennem- snit	I % 1901-05
Tugthus	–	–	–	–	–	–
Forbedringshus	47	9	4,5	54	11	3,2
Tvangsarbejde	–	–	–	166	33	9,8
Fængsel på vand og brød	795	160	80,4	1120	224	66,3
Fængsel på sædv. fangekost	52	10	5,0	144	29	8,6
Simpelt fængsel	100	20	10,1	116	23	6,8
Andet	–	–	–	92	18	5,3
I alt	994	199	100%	1692	338	100%

at fængsel på vand og brød er normalstraffen i voldssager der ikke kan afgøres med bøde. Straffen kunne højst være på 30 dage og var ikke sjældent kortere. Der er imidlertid indtrådt en vis skærpelse i den anden periode i tabellen. Lov nr. 80 af 11. maj 1897 fjernede tvangsarbejde indtil 6 måneder til strafmulighederne over for visse tilfælde af vold mod sagesløs person, og denne straf anvendtes i 1901-05 i 10% af tilfældene, medens vand og brød faldt fra 80 til 66%.¹⁹⁾

Fra 1857 kan voldssagerne følges gennem de mange trykte domme i Højesteretstidende og senere i Ugeskrift for Retsvæsen. Med mange træk af tidens samfundsforhold tegnes her det triste billede af vold i byerne og navnlig på landet: vold mod forældre, hustruer, børn, naboer, arbejdsgivere, tyende, betjente, sognefogeder og tilfældige kro- eller markedsgæster. Spiritus, familierivninger, større og mindre fornærmelser eller foruretelser er den almindelige baggrund for de primitive optrin. Der gøres nøje rede for hvad læger har haft at sige om voldens spor og offerets udsigter til at komme over den uden mén.

Sagernes udfald er normalt de korte straffe på vand og brød mellem 10 og 30 dage, undertiden for ret grove forhold. Men før straffeloven af 1866 forekommer der – som også statistikken viser – adskilligt strafarbejde mellem 8 måneder og 2 år; de ikke-udnyttede trin på strafskalaen er særlig iøjnefaldende i sager hvor ankebehandling viser uenighed om hvilket af yderpunkterne man skal vælge, som f. eks. i disse sager:

HRT 1862.116. T, der var smed, havde under et sammenstød med tre personer givet den ene et slag i hovedet med en hammer, dog uden at tilføje ham varig skade. T idømtes ved underretten 4 × 5 dages vand og brød, men ved overretten og Højesteret 2 års forbedringshus.

HRT 1862.387. En gårdejer T havde søgt at hindre en auktionsforretning på gården, idet han bl.a. greb fagedfuldmægtigen i armen og gav en betjent et slag i hove-

det med hånden, hvilket angiveligt medførte bl.a. næseblod og susen for ørene. T idømtes ved underretten 1 års forbedringshus, men ved ankeinstanserne 6 × 5 dages vand og brød.

HRT 1862.389. T trængte en aften ind hos sin nabo, en skovfoged, ved at slå ruder ud, greb ham i håret og gav ham med en knortet stok flere slag i hovedet, så blodet flød. Der tilføjedes ikke varig skade. T idømtes ved underretten 6 × 5 dages vand og brød, men i ankeinstanserne 1 års forbedringshus.

HRT 1863.200. En sømand T slog A i hovedet med et rundjern. Da flere ville afvæbne ham slog han B over hænderne med jernet og stak A i armen. Derefter gik han ind til C, hvor han bl.a. slog et stykke af en kakkeloavn. De tilføjede legemsskader var ikke alvorlige, men rundjernet måtte anses for farligt. T fik i underretten 6 × 5 dages vand og brød, men i overretten og Højesteret 2 års forbedringshus.

HRT 1863.398. Den mange gange straffede T øvede vold mod en aftægtsmand A, der havde udtalt at han ville vidne mod T i en anden voldssag. Volden bestod bl.a. i et slag i panden med en kæp samt spark i skridtet og bid i fingrene. Til sidst blev A væltet omkuld. Der ville formentlig være tale om varig skade på en finger. T idømtes ved underretten 4 × 5 dages vand og brød, men i ankeinstanserne 1 års forbedringshus.

HRT 1863.793. T var en aften trængt ind i et hus og havde trukket en fisker ud i forstuen og slået ham i hovedet, hvorved han besvimed og fik et ubetydeligt sår. T idømtes ved underretten 1 års forbedringshus, men i ankeinstanserne 4 × 5 dages vand og brød.

I mange tilfælde skønner instanserne lidt forskelligt med hensyn til valget mellem de korte straffesatser indtil 30 dage. Derimod tyder de trykte domme ikke på at Højesteret har bidraget markant til at lægge kursen i voldssager.

Som baggrund for det videre forløb i retspraksis skal der først siges lidt om fængsel på vand og brød; derefter refereres en politisk debat om voldsstraffene, hvis resultat var straffelovstillægget af 1905. Politikerne fandt ikke skærpselsen af 1897 tilstrækkelig, og mange jurister var enige med dem. Den meget korte frihedsstraf var begyndt at blive upopulær blandt strafferettens praktikere og teoretikere, og dette blev som bekendt en del af baggrunden for indførelsen af den betingede dom.²⁰⁾

4. Fængsel på vand og brød

Straffen fængsel på vand og brød var nævnt i Danske Lov, men spillede ikke nogen fremtrædende rolle. Lovbogens fædre havde ikke lagt vægt på at opstille et system af forskellige frihedsstraffe. Danske Lov har anset fængsel på vand og brød for anvendelig inden for nogle af de bestemmelser der blot sagde »fængsel«, dog ikke alle steder. Strafarten blev mere almindelig i senere lovgivning og tjente også som forvandlingsstraf for bøder. Fra 1816 kunne straffen træde i stedet for strafarbejde i indtil 6 måneder, men straffetiden blev udmålt betydelig kortere som omtalt nedenfor.²¹⁾

Det står fast at fængsel på vand og brød altid var en kortvarig straf. Efter straffeloven af 1866 var den af mindst 2 og højst 30 dages varighed. I hvert fald fra 1743 gjaldt den regel at forplejningen var begrænset til rent sundt vand og forsvarligt bagt rugbrød, senere tilføjedes: »og dertil salt«²²⁾. Mængden af brød blev tidligt fastsat til 2 pund daglig, men der forekom eksempler på at en ekstra ration af rugbrød blev bevilget ud fra helbredshensyn. Derimod kunne omsætning til sigte- eller hvedebrød ikke finde sted. En arrestforvarer der tillod afvigelser fra reglerne kunne miste en månedsløn og selv få samme straf i 8 dage. Loven har dog næppe kunnet hindre at arrestforvarerens kone stak afsoneren et stykke flæsk eller en skål suppe.

Det blev en fast bestanddel af fuldbyrdelsen at afsonerne (bortset fra dem med de allerkorteste straffe) skulle have en eller flere mellemdage i varetægt på sædvanlig fangekost eller på fri fod for hver 5 dages afsoning. Domspraksis blev indrettet herefter, således at straffen udmålte til fra 2 til 6 gange 5 dage. Straffen betragtedes officielt som hård.²³⁾ Der var regler om lægeerklæringer og om alderskriterier der undtog de yngste og som hovedregel de ældste lovovertrædere. Det officielle syn på straffens strenghed fremgik navnlig af reglerne om omsætningsforholdet mellem fængsel på vand og brød og anden frihedsstraf.

Efter straffeloven af 1866 skulle fængsel på sædvanlig fangekost således ansættes til den firedobbelte strafængde, og med hensyn til simpelt fængsel, strafarbejde og tvangsarbejde krævede det endog 6 dage at ækvivalere én dags vand og brød. En så voldsom betoning af den tarvelige kosts betydning og den tilsvarende undervurdering af selve frihedsberøvelsens varighed kan i dag virke påfaldende, men det er kun ét blandt mange eksempler på den hovedløse automatik der ofte har præget straff anvendelse. Meget tyder på at lovovertræderne har foretrukket den korteste straf.²⁴⁾ *Goos* sagde om vand og brød-straffen at den, medens den »for et halvt Hundrede Aar siden var en streng Straf, nu for saa overmaade mange i visse Samfundsklasser er bleven en mild Straf, hvorved man meget hurtigt smøger alle ubehagelige Følger af sig«.²⁵⁾

Det omtales nedenfor at vand og brød-straffen gik næsten af brug efter 1905, og at dette fik følger for voldsstraffenes udmåling.

5. Debat om voldsstraffe 1881-1911

Mellem 1881 og 1911 debatterede rigsdagens medlemmer gentagne gange vold og voldsstraffe. Der var også andre emner på dagsordenen; bl.a. blev den betingede dom indført og den kriminelle lavalder hævet i 1905. Det var uheldigt at man kædede nogle stærkt tiltrængte ændringer sammen med et forslag om indførelse af pryglestraf som tillægsstraf. At give noget for selv at få noget var efter *Niels Neergaards* mening »ganske fortræffeligt, naar man faar en sjællandsk Havn for en jydsk Jernbane eller omvendt«, men han ville ikke være med til at handle om legemsstraffen.²⁶⁾ Der var ikke desto mindre nogle der betalte for fremskridtene med en stemme for

pryglestraffen, afgivet mod deres overbevisning.

Det blev sagt igen og igen at voldskriminaliteten var stigende, særlig de grove overfald på sagesløse personer. Andre benægtede at det forholdt sig sådan og at der var opstået en ny kategori af voldsomme lediggængere, de såkaldte bøller. Der blev naturligvis aldrig opnået enighed om hvilke statistiske kilder man skulle holde sig til og hvorledes tallene skulle fortolkes. Dette problem kunne omgås af dem der betragtede den nye voldskriminalitet som bevist ved avisreferater og ved det som man i øvrigt hørte fra mange sider. Det hører alligevel til de lyse sider ved debatten at nogle politikere efterlyste dokumentation. Der fremkom – måske for første gang i den nyere politiske historie – ganske bestemte fordringer om et empirisk grundlag for kriminalpolitiske ændringer. Det var den empiri som man dengang og senere troede at kriminologien ville komme til at levere i rigt mål. I Folketinget sagde *Christen Berg* fra Venstre i 1882:

»Det er meget let at springe over Gjærdet, hvor det er lavest, og at der er megen Raaddenskab i det civiliserede Samfund i det Hele taget og ogsaa i vort Samfund, er jo fuldt ud bekjendt for os alle, men naar man skal undersøge Aarsagerne hertil, og naar man vil afværge Virkningerne deraf, saa mener jeg, at Undersøgelsen maa stilles noget dybere ... Tror man at kunne faae Ukrudtet bort af Samfundet ved her og der at banke en Mand haardt? Jeg beder de Herrer, naar de engang ville forelægge os et Lovforslag om dette Forhold, da at ledsage det med statistiske Oplysninger samt at tilføie Oplysninger om de paagjældende straffede Personers Forhold fra Ungdommen af.«²⁷⁾

Der var i denne periode næppe nogen udbredt modstand mod skærpelser i volds-sager, og der kom også skærpelser både i 1897 og 1905. Men igen er det interessant at se at nogle var skeptiske med hensyn til nyttevirkningerne af sådanne ændringer.

Først og fremmest er periodens debat om straffene bemærkelsesværdig ved de mange indlæg for og imod pryglestraffen, som blev undgået i 1897 men ikke i 1905. *Fr. Borghjerg* sagde meget træffende: »Om 50 Aar vil man finde de barbariske Tanker, der er fremsatte under denne Forhandling, fuldkommen latterlige...«²⁸⁾ Pryglestraffens modstandere fastholdt at dette var en straf som dansk ret af humanitetsgrunde havde lagt bag sig. Dog var der endnu hjemmel til ris over for børn og rotting over for de 15-17 årige. Til de principielle argumenter mod pryglestraffen kunne føjes at straffen næppe ville gøre nogen nytte.²⁹⁾ Men man kunne også anse straffen for unyttig uden principielt at være modstander af den. Man kunne omvendt anse den for effektiv over for de dømte eller som en afskrækkelse, selv om man ikke fandt den »tiltalende for civiliserede Menneskers Følelser«.³⁰⁾ Det blev endog antydnet at straffens afgørende nyttevirkning var at tjene til »Beroligelse af Befolkningen« eller som en oprejsning for ofrene.³¹⁾

På Rigsdagen blev alle politiske partier med undtagelse af Socialdemokratiet delte i spørgsmålet om pryglestraf. En repræsentant for det store Venstre-reformparti

sagde at man hos dem betragtede sagen som »neutral«, ikke som »politisk«. Dette synspunkt deltes dog ikke af dem der stemplede loven som en klasselov. Striden bidrog i hvert fald til at de Radikale skilte sig ud fra Venstre. Mellem pryglestraffens modstandere var de fire juridiske professorer i Rigsdagen, *Goos*, *Nellemann* og *Matzen* fra Højre og *Deuntzer* fra Venstre. Den sidste kunne som konseilspræsident ikke styre sin justitsminister *Alberti*, der var prygleaktionens hovedmand, og han så sig nødsaget til at forlade folketingsalen før en afstemning i 1904. Efter sin afgang som minister udtalte Deuntzer i tinget: »Jeg vilde i høj Grad beklage, om det danske Folketing, det demokratiske, frisindede danske Folketing, vilde vedtage en Lov, i hvilken der fandtes en saadan Bestemmelse som den om Pryglene«. ³²⁾

Straffen blev ophævet i 1911 uden nævneværdig diskussion. Den havde da i løbet af seks år været fuldbyrdet 14 gange. I øvrigt blev straffelovstillægget i alt væsentligt opretholdt. Politisk var der stadig ønske om en hård kurs over for bøllerne.

6. Udviklingen fra 1905

I voldsstraffenes historie fik pryglestraffen således en episodisk rolle. Men den gjorde det sikkert vanskeligere at tale imod andre skærpselser. Noget måtte der gives hvis man ikke ville fjerne sig for langt fra de oppiskede stemninger.

Hovedlinierne i domstolenes strafudmåling i voldssager skal nu følges fra 1905, ikke i en fuldstændig oversigt men med tal fra udvalgte perioder. Den korte årrække 1905-11 springes over. Der anføres to tabeller for årene 1911-15 og 1926-32, efterfulgt af tal der angår tiden efter den nye straffelovs ikrafttræden i 1933.

Når voldsstraffene fra 1911-15 og 1926-32 sammenlignes med 1881-85 og 1901-05 (tabel 1) er der navnlig ét træk der falder i øjnene. Fængsel på vand og brød er ved at forsvinde. Straffen havde 1901-05 tabt lidt terræn i forhold til det i 1897 indførte

Tabel 2. Højere straf end bøde for vold og tyveri 1911-15 og 1926-32, incl. betingede domme. Mænd.

1911-15	Vold			Tyveri (i %)		
	Antal	Gennemsnit	I %	1. gang	2. gang	3. gang
Tugthus	2	-	0,2	-	0,4	1,4
Forbedringshus	51	10	4,5	17,1	29,8	92,1
Tvangsarbejde	68	14	6,0	0,2	0,5	0,1
Fængsel på vand og brød	182	36	16,1	11,8	14,0	1,8
Fængsel på sædv. fangekost	609	122	54,1	67,9	53,6	4,3
Simpelt fængsel	69	14	6,1	0,1	-	-
Andet	146	29	13,0	2,9	1,7	0,3
I alt	1127	225	100%	100%	100%	100%

1926-32	Antal	Vold		Tyveri (i %)		
		Gennem- snit	1 %	1. gang	2. gang	3. gang
Tugthus	1	-	-	-	0,3	1,1
Forbedringshus	64	9	4,1	30,0	40,2	94,7
Tvangsarbejde	81	12	5,5	-	-	-
Fængsel på vand og brød	5	1	-	0,9	0,7	-
Fængsel på sædv.						
fangekost	1223	175	80,3	68,5	58,4	3,9
Simpelt fængsel	128	18	8,3	0,1	-	-
Andet	22	3	1,8	0,5	0,4	0,3
I alt	1524	218	100%	100%	100%	100%

tvangsarbejde, og det indebar nogle strafskærper. Tvangsarbejde fik imidlertid ikke senere øget fremgang. Efter 1905 var det fængsel på sædvanlig fangekost der overtog vand og brød-straffens fremtrædende plads, og den tæller i 1926-32 med 80% af alle voldsstraffe over bødeniveauet, medens vand og brød helt er gået af brug, skønt straffen ikke var fjernet fra straffeloven. Man må her vende tilbage til det ovenfor omtalte spørgsmål om strafartens betydning for strafudmålingen.

Straffelovstillægget af 1905 (midlertidig lov nr. 129 af 1. april 1905 om ændringer i straffelovgivningen) bestemte i § 13 at fængsel på vand og brød kunne omsættes til fængsel på sædvanlig fangekost i den firedobbelte tid eller under formildende omstændigheder i mindst den dobbelte tid. Den i sig selv fakultative regel slog så stærkt igennem at andelen af afsonede straffe på vand og brød i Københavns fængsler faldt fra ca. 77% i 1904 til et par procent i 1908, medens straffene på sædvanlig fangekost steg til over 95%. Det er denne omlægning der afspejles i kriminalstatistikens tal fra 1911 og fremefter, men det er dog sandsynligt at den er indtrådt hurtigere i København end i det øvrige land. 1905-loven afskaffede desuden vand og brød som forvandringsstraf for bøder. I stedet anvendtes simpelt fængsel.

Det er ikke blot fængselsstraffens navn og forplejningen der ændres. Som følge af omsætningsforholdet mellem straffene sker der også en samlet strafforlængelse, som ganske vist ikke kan beregnes i en gennemsnitsvarighed for voldsstraffe, men som må have været ganske betydelig. I København steg den gennemsnitlige varighed af alle afsonede frihedsstraffe fra 15 dage i 1904 til 45 dage i 1906. Københavns arrestvæsen fik store kapacitetsproblemer.³³⁾

Måske kan der findes udtalelser om at dommerne efterhånden tog let på lovens omsætningsforhold når de udmålte anden straf end fængsel på vand og brød.

I tabel 2 er også anført nogle tal vedrørende domme for tyveri. Ligesom i voldssager er kort fængselsstraf den mest anvendte straf for tyveri begået 1. eller 2. gang.

Men der er et betydeligt og stigende antal domme til forbedringshus, således at hver tredje gerningsmand i 1926-32 kom i forbedringshus ved den første eller anden dom for tyveri. Ved den tredje dom fik næsten alle forbedringshus.

Fra 1933 fik straffene nye navne, og domstolene skulle vænne sig til at vælge mellem hæfte og fængsel i de mange tilfælde hvor loven tillod dette valg. Der kunne her tages hensyn til at fængsel havde et minimum på 30 dage, medens hæfte kunne gå ned til 7 dage. Medens korttidsafsonerne nogle årtier tidligere kun havde spist rugbrød, fik de nu tværtimod det privilegium at kunne skaffe sig forplejning der var bedre end fangekosten.

I det følgende er voldsstraffene efter straffeloven af 1930 belyst ved to tabeller, omfattende årene 1938-39, de sidste normale år før krigen, og 1984-86. På grund af kriminalstatistikens indretning er kvindelige domfældte indbefattet i tallene. De har i 1980'erne kun udgjort ca. 4% af de dømte voldspersoner.

Udmålingsniveauet indtil 3 måneder har både før krigen og i de seneste år været anvendt i ca. 85% af alle voldssager hvor højere straf end bøde er idømt. I halvdelen af alle sager var straffen højst 30 dage i 1984-86.³⁴⁾ Om denne gruppe af de korteste straffe var større i 1938-39 kan ikke ses af statistikken, men det forekommer sandsynligt, fordi hæfte blev hyppigere anvendt før krigen. Når man alene ser på tallene i tabellerne er der andre spørgsmål der ikke kan besvares, f.eks. om der er indtrådt praksisændringer m.h.t. bødestraf og forholdet mellem ubetinget og betinget dom, og om der er sket ændringer i kriminalitetsmønstret.

Hvad er forholdet mellem praksis efter straffeloven af 1930 og i de forudgående perioder? Statistikken under straffeloven af 1866 har ingen inddeling efter længden af straffene. Det sikreste holdepunkt for slutninger ligger i oplysningen om at fængsel på vand og brød, der indtil 1905 udgjorde 75% af alle frihedsstraffe for vold, stort set blev afløst af fængsel på sædvanlig fangekost. Det synes sikkert at de korte straffe indtil 1 måned har fået en reduceret anvendelse. Der er efter 1905 udmålt flere straffe over 30 dage end før, og dette har især betydet en tilvækst til gruppen af voldsstraffe mellem 1 og 3 måneder.

Det er meget tvivlsomt om der m.h.t. straffenes varighed har været nogen væsentlig forskel mellem 1866-lovens sidste periode og årene efter 1933.³⁵⁾ Straffelovens forarbejder rummede ingen hensigter om en ny skærpelse. En ændring af § 244 i 1939 var et moderat og formentlig ret betydningsløst forsøg på at skærpe praksis m.h.t. nogle bøder og korte hæftestraffe for vold mod sagesløs person.³⁶⁾

7. *Bedømmelsen af vold og tyveri*

Det kan ikke siges præcist hvad der gennem tiderne har givet voldsforbrydelsen dens relativt milde strafniveau. Hvorfor blev vold ikke en af de forbrydelser der medførte kagstrykning, brændemærkning og langvarigt strafarbejde eller arbejde i jern på Bremerholm? Hvorfor blev det ikke en hjertesag for myndighederne at slå hårdt ned

Tabel 3. Højere straf end bøde for vold (§§ 244-246) og tyveri 1938-39, incl. betingede domme. Mænd og kvinder.

	Vold			Tyveri		
	Antal domme		I %	Antal domme		I %
	1938	1939	1938-39	1938	1939	1938-39
Hæfte						
til 3 md.	130	147	45,6	71	54	3,0
over 3 md.	1	-	0,2	-	2	-
Fængsel						
til 3 md.	107	130	39,0	1176	1103	54,4
over 3-6 md.	24	28	8,6	441	397	20,0
over 6 md.	11	11	3,6	312	341	15,6
Særforanstaltning	3	2	0,8	129	139	6,4
Andet	9	4	2,2	19	6	0,6
I alt	285	322	100%	2148	2042	100%

Tabel 4. Højere straf end bøde for vold (§§ 244-246) 1984-86. Mænd og kvinder.

	Antal			Gn.snit 1984-86	I % 1984-86
	1984	1985	1986		
Ubet. hæfte					
til 30 dg.	357	332	336	342	17,5
over 30 dg.	29	27	29	28	1,4
Bet. hæfte	270	275	272	272	13,9
Ubet. fængsel					
30 dg.	317	341	306	321	16,4
31-60 dg.	381	349	405	378	19,3
2-3 md.	114	115	114	114	5,8
3-6 md.	107	111	118	112	5,7
over 6 md.	131	117	133	127	6,5
Bet. fængsel					
30 dg.	93	97	86	92	4,7
31-60 dg.	80	74	86	80	4,1
2-3 md.	18	12	20	17	0,7
3-6 md.	21	22	19	21	1,1
over 6 md.	12	14	11	12	0,6
Bet. dom uden straffastsættelse	46	38	51	45	2,3
I alt	1976	1924	1986	1961	100%

på den gentagne vold, når tyvenes tilbagefald fik så alvorlige følger? Spredte udtalelser af jurister, politikere og andre giver holdepunkter for et svar, men de må udfyldes med anden fortolkning af retssystemets holdninger og folkets moralske vurderinger.

Vold havde ikke meget til fælles med den kriminalitet der ellers optog sindene. Den lå fjernt fra seksuelle afvigelser og misbrug, fra drab, menéd og falsk og fra den snigende tyvagtighed, der blev opfattet som en råddenskab i samfundets marv og af Ørsted henregnet til »det moralsk hæslige«. Medens egentlige forbrydere blev æreløse eller de facto udstødt af samfundet, ventedes det at voldsmanden kom over sin ubesindighed og forsonede sig med sit offer. Volden var i sine ordinære former en ulovlighed med et præg af normalitet, en opfattelse der i øvrigt også længe bestemte synet på bedrageri i modsætning til tyveri.³⁷⁾ Vold var ikke vendt mod samfundet. Den havde sin rod og fandt sin løsning i et forhold mellem to mennesker, særlig tydeligt hvor der var oplysninger om et slagsmål eller om samvær under forhold hvor enhver vidste at håndgribeligheder kunne indtræffe. Volden havde også uskarpe grænser over for den lovlige fysiske tugtelse af børn og tyende.

Et udtryk for voldens private karakter var den udstrakte private påtaleret, som alt for længe gjorde mange volds mænd ansvarsfri. Først i 1897 og 1905 blev den private påtaleret trængt noget tilbage. En af de første der i Folketinget kritiserede påtaleordningen var økonomen *W. Scharling*, og af hans to fakultetskolleger der deltog i debatten, *Nellemann* og *Goos*, var den førstnævnte som justitsminister ikke uvillig til at overveje en ændring. Fra Scharlings udtalelser skal i øvrigt citeres følgende: »Man er aabenbart gaaet ud fra, at ethvert Tyveri er et Udtryk for en almindelig Tilbøielighed til at gjøre Indgreb i Eiendomsretten og derfor rettet imod Samfundet som saadant, idet Tyverier ligesaa godt kunne udøves mod den Ene som mod den Anden, medens derimod Angreb paa Person antages at være af en mere individuel Beskaffenhed og betragtes som i Almindelighed mere eller mindre fremkaldte eller foranledigede ved et personligt Forhold mellem de Paagjældende, saa at Angreb paa Person ikke paa samme Maade som Eiendomsindgreb kan siges at være truende for Samfundet eller at være rettede mod Alle og Enhver«. Det var gadevolden der fik Scharling til at stille et spørgsmål til justitsministeren.³⁸⁾

Om den gamle bødepraksis, som Danske Lov overtog, fremhævede *Ørsted* at »efter de ældre Tidens Tænkemaade var enhver mere henvist til selv at værges sig mod personlige Angreb, og Lovgivere har derfor den Tid fundet sig mindre opfordret til i denne Henseende at betrygge Borgernes Sikkerhed ved strenge Straffelove«. ³⁹⁾ Vold var altså blevet betragtet som noget der kunne afværges. Senere var der politikere der mente at det bedste middel mod vold ikke var skærpede straffe men selvforsvar, fysisk hjælp til andre og en udvidet nødværgeret. Den store justitsminister *Alberti* troede ikke at nogen ville komme godt fra at angribe ham.

Omkring århundredskiftet diskuterede politikerne om der var mindre voldsomhed og råhed nu end i deres ungdom, og mange mente at det var tilfældet (en opfat-

telse der ikke var uforenelig med påstanden om en ny bølgegruppe). Der blev fortalt om hvordan det gik til for 20-30 år siden på arbejdspladserne eller når landboer eller håndværkere var til fest. Venstremanden – den senere radikale – *Alfred Christensen* var ikke langt fra at tilskrive Grundtvig noget af skylden for en tidligere mandfolke-moral der priste den kropslige udfoldelse; den »stod maaske i Forbindelse med den fremherskende Livsanskuelse i den Tid, Grundtvigianismen, der fremhævede Holger Danske og andre gamle Slagsbrødre som folkelige Idealer, saa at, naar den Gang en Mand følte sig rigtig glad, skulde han drikke som Palnatoke og svinge Armene som Stærkodder«. Teorien var nok for hastig eller blot spøgefuldt ment, ligesom da *Chr. Rimstad* antog at tilbøjeligheden til at blive »Voldsmænd i Almindelighed« var en virkning af den franske kommune. Om en skærpet straffelov sagde Alfred Christensen: »Jeg tror, at mangen Gang ville Folk kunne blive straffede med Strafarbejde for en Brøde, der ingenlunde er andet end, hvad jeg antager man for 20-30 Aar siden vilde kalde for en god, dansk Mands Motion, og det vil jeg ikke være med til«. ⁴⁰ Trods den påståede udvikling over 20-30 år har Alfred Christensen formentlig været betænkelig ved at tage for hårdt fat på mænd og raske svende der brugte deres fysiske styrke i ædru eller drukken tilstand.

8. Vold og udmålingsprincipper

Udgangspunktet var nogle udtalelser om et misforhold mellem straffene for vold og for berigelsesforbrydelser. Kritikken udgår fra den rigtige antagelse at lovovertrædelser straffes strengt eller mindre strengt i en vis overensstemmelse med deres grovhed. Kritikken vil sige at det glipper med denne proportionalitet i forholdet mellem vold og tyveri. Nærmere bestemt hævdes det – i hvert fald undertiden – at strafferetten lægger større vægt på at beskytte økonomiske interesser end på at værne legemets integritet, eller, med lidt andre ord, at loven og måske navnlig domstolene vurderer formueværdier højere end legemets integritet.

Det ligger formentlig fjernt fra danske dommers tankegang at det skulle være vigtigere at modvirke tyverier end voldshandlinger. Jeg anser det også for usandsynligt at domstolene ønsker deres straffesatser opfattet som en prisliste der refererer til en værdiskala for de beskyttede interesser. Mange dommere og mange andre vil formentlig sige at beskyttelsesinteresserne er inkommensurable og ikke lader sig indplacere på en værdiskala, for det ville være som at svare på om et poppeltræ er højere end et tordenskrald. Men skal man endelig foretage sammenligninger, ved domstolene udmærket godt at en ubeføjet beskyldning for et ærerørigt forhold kan være en grovere krænkelse end et legemsangreb og at et tyveri omvendt kan være mindre groft. Om nogen af disse krænkelse er grovere eller mindre grov end falsk forklaring for retten, samleje med en pige på 13 år eller ulovlig fotografering af et militært anlæg, er spørgsmål der formentlig unddrager sig fornuftig diskussion.

Det er jo også indlysende at der ikke i strafferetten findes nogen éntydig værdimå-

ler for den enkelte beskyttelsesinteresse.⁴¹⁾ Det er f.eks. ikke således at krænkelser af livets integritet under alle forhold er det groveste og mest strafværdige der kan tænkes. Det kan måske hævdes om forsægtigt drab, men selv her viser strafudmålingen en betydelig spredning. I sin uagtsomme form straffes den dødsforvoldende handling med bøde eller kort frihedsstraf, med mindre gerningsmanden var spiritusbilist, men noget strengere er straffen – af og til strengere end for de mindst grove forsættelige drab – hvis det var grov vold der havde døden til følge. Også ved andre gerningsstyper viser domfældelsesstatistikken ofte store variationer i udmålingspraksis, således at f.eks. straffene for voldtægt, røveri, brandstiftelse eller narkotikahandel i nogle tilfælde er omtrent de strengeste vi kender, men i andre tilfælde mindre end dem der idømmes i store tyverisager. Strafudmåling er en uhyre sammensat proces, og den kræver mange andre forklaringer end en henvisning til værdiforholdet mellem de beskyttede interesser eller de krænkende handlinger.

I den rendyrkede individualpræventive straffeteori er der ingen ambitioner om proportionalitet mellem forbrydelse og retsfølge. En gengældelseslære må omvendt tage sit udgangspunkt i en moralsk eller retlig vurdering af det som skal gengældes og indrette straffen herefter. En strafferet baseret på en sådan teori kan derfor rammes af den kritik at den vurderer retsgoderne og krænkelserne forkert og skaber misforhold i gengældelsen. Men ingen af disse teorier kan forklare den strafferetlige tradition i Danmark.

I A. S. Ørsteds almenpræventive straffeteori forekommer der udtalelser der ikke synes at anbefale en strafudmåling i overensstemmelse med det krænkede retsgodes værdi.⁴²⁾ Lovens straffetruksel skulle være egnet til at modvirke tilbøjeligheden til at begå forbrydelser af den pågældende art. Konsekvent anvendt kunne dette princip føre til temmelig uproportionale straffe. Det kunne jo let tænkes at der i befolkningen var ringe tilbøjelighed til at begå en grov forbrydelse (og måske tilmed ringe mulighed for at hindre noget ved straffetruksel), medens der kunne være en udbredt tilbøjelighed til at begå en mindre grov forbrydelse (og samtidig gode muligheder for at gøre advarsler gennem straf effektive).⁴³⁾

Når Ørsted skulle anvende sit princip lagde han dog stor vægt på en vurdering af de værnede interesser og angrebene på dem. Det gjorde han bl.a. fordi han indså at det kunne støde retsfølelsen og skade folkets moral, hvis man ikke sørgede for at de grovere forhold blev straffet passende strengt og de mindre grove med fornøden mildhed. Ørsteds argumentation bevarede ofte i formen en tilknytning til straffetrukselslæren: man bør lægge så megen alvor i forebyggelsen gennem straffetruksler som retsgodernes vigtighed taler for. Men Ørsteds anvisninger kom i mangt og meget til at svare til det 19. årh.s modificerede gengældelseslære. Ørsted fremhævede at udformningen af et straffesystem ikke så meget beror på valget af det øverste princip som på anvendelsen af strafferettens »mellembegreber«: alder, forstraffe, forsæt eller uagtsomhed, bevæggrunde, de begåede handlingers omfang og antal osv.

For så vidt angår sammenligningen mellem vold og tyveri er der i ældre statistik gode holdepunkter for at antage at det ikke i sig selv er retsgodets eller angrebets art der har dikteret forskellig udmåling. De ældre straffe for 1. gang begået simpelt tyveri lå ikke nævneværdigt højere end voldsstraffene; dog var der ingen tilbøjelighed til at anvende bøder i tyverisager. Men der indtrådte dramatiske skærper ved gentaget tyveri. Straffen rettede sig mod den ved gentagelse dokumenterede tilbøjelighed til at stjæle. Det kan næppe oplyses om lovgivere og domstole herved har lagt størst vægt på almenpræventive overvejelser eller på afskrækkelse og forbedring af gerningmanden ved skærpede midler eller på at uskadeliggøre ham for en passende tid.

Ingen anden del af dansk strafferet i det 19. årh. har været så ufornuftig og så ødelæggende for menneskers tilværelse som overfyldningen af straffeanstalterne med recidiverende tyve. Endnu i U I (1912) hed det: »Medens man har anset det for rigtigt at hjemle et lavt Minimum for første Gang begaaet Forbrydelse, bør det udelukkes, at der idømmes en ganske kortvarig Straf, hvis Personen paany forbryder sig...« Der blev foreslået et minimum på 3 måneder ved første recidiv og på 1 års strafarbejde over for den der var dømt mindst to gange.⁴⁴⁾ På år senere henviste *Torp* (ganske vist i forbindelse med valget af strafmaksimum) til »den i nyere Tid stadig tilbagevendende Kritik af de gældende Lovgivningers altfor høje Taksering af Formueforbrydelserne i Sammenligning med andre Forbrydelser...«⁴⁵⁾

Der er antagelig noget godt at sige om strafniveauet for voldsforbrydelser. Det har ikke været arveligt belastet af de moralske impulser og de overdrevne forventninger til straffens nytte der prægede bedømmelsen af tyveri, særlig tyveri i gentagelsestilfælde. Danske domstole har været tilbageholdende med at presse strafniveauet for vold i vejret ved skærper hvis nytte de ikke troede på.

Adresse: Professor, dr. jur. *Knud Waaben*
Kriminalistisk Institut
Sankt Peders Stræde 19
DK-1453 København K

Noter:

- 1) Juridisk Arkiv 19 (1809) s. 23, jfr. Arkiv for Retsvidenskaben 6 (1831) s. 570 f.
- 2) Juridisk Arkiv 3 (1804) s. 222 f, jfr. Systematisk Udvikling af Begrebet om Tyverie (1809) s. 396.
- 3) Se til det følgende Folketingets Forhandlinger 1881-82 sp. 490, 1903-04 sp. 1419, 1433, 1468 og 4707.
- 4) Vergleichende Darstellung des Deutschen und Ausländischen Strafrechts, Besonderer Teil 5 (1905) s. 344.
- 5) Påfølj for brott, SOU 1986:14, s. 138, 189 f, 215 f. Se også Nytt straffsystem, BRÅ Rapport 1977:7, s. 52 f og Översyn av lagstiftningen om förmögenhetsbrott, SOU 1983:50, s. 82 ff, 348 f og 354 f.
- 6) Straffelovgivningen under omforming, NOU 1983:57, s. 63.
- 7) Betænkning om strafferammer og prøveløsladelse. Bet. nr. 1099/1987, s. 111 ff, 119 ff, 122 ff og 155 ff.

- 8) Themis 2 (1797) s. 292.
- 9) Ugentlig Efterretning om paadømte Hof- og Stadsrets-Sager (1798) s. 125.
- 10) Det ved vi fra efterretninger om hans langvarige konflikter med myndighederne, der 14 dage efter voldsdommen blev afsluttet med Højesterets dom af 19. november 1798. Porcelænshandler Michael Brabrand blev, efter fire år i arrest, for beskyldninger mod regeringen og dommere, modstand mod anholdelse mv. dømt til at have ære og gods forbrudt og til at miste sin fred. Han skulle udbringes af riget, forsynet med tøj og et kontant beløb på 50 rdl. Se Collegialtidende 1798 s. 750 og 776 ff, 1799 s. 23 ff, Edv. Holm, Danmark-Norges Historie 6.2. (1909) s. 115 ff m.fl.st., samme forf. i Brickas Dansk biografisk Lexikon 2 s. 580 og Troels G. Jørgensen, Højesteret fra 1790 til Grundloven (1950) s. 125 ff.
- 11) Juridisk Tidsskrift 26 (1836) s. 230.
- 12) Juridisk Tidsskrift 21 (1833) s. 24, jfr. om stadfæstelse i Højesteret 22 (1834) s. 157.
- 13) Eunomia 2 (1817) s. 333, sml. Chr. Colbjørnsen i Juridisk Arkiv 19 (1809) s. 46.
- 14) Se Troels G. Jørgensen, De Ørstedeske Straffelove (1948) s. 43 ff.
- 15) Straffelovsudkast 1864, motiver s. 243 ff.
- 16) For så vidt angår årene 1828-30, den danske kriminalstatistik's første år, henvises til oversigter i Collegialtidende 1829 s. 977 ff, 1831 s. 505 ff og 1832 s. 573 med tabeller, der ved sammenregning viser et årligt gennemsnit på 7 bøder, 10 vand og brød-straffe og 9 domme til strafarbejde.
- 17) Se Criminaltabeller 1841-55, Statistisk Tabelværk Ny Rk. 20 (1860) tabel I.
- 18) Der henvises til W. E. von Eyben, Strafdmåling (1950) s. 102 ff, 113 ff og 130 f om udmålingen i voldssager fra 1860.
- 19) Tvangsarbejde var noget andet end strafarbejde. Se C. Torp, Den danske Strafferets almindelige Del (1905) s. 722 ff.
- 20) Se f.eks. Aug. Goll, Udvalgte Skrifter (1940) s. 116: gør 5 dage til 1 måned og 10 dage til 2 måneder »og bliv ved paa den Maade«.
- 21) Se til det følgende Erik Kampmann, Samling af Bestemmelser vedrørende Arrestvæsenet i Danmark (1925), registeret s. 408 ff.
- 22) Ørsted oplyser i Arkiv for Retsvidenskaben 4 (1827) s. 457 at straffen på vand og brød blev afskaffet på Island i 1808, fordi den »i Følge den tilvante Levemaade af de fleste Individier ikke kunde ansees som noget Onde«.
- 23) I Straffelovsudkast 1864, motiver s. 32 f tilføjes at straffen »ifølge Opinionen har noget Vanærende ved sig«.
- 24) Jfr. A. L. Schou i U 1904 A s. 330 og H. C. Steffensen i Landstingets Forh. 1903-04 sp. 1350.
- 25) Folketingets Forh. 1881-82 sp. 504. Men Leth sagde at det var »en i høj Grad barbarisk Straf«, sst. sp. 506. At fængsel på vand og brød i flere uger ikke var nogen ubetydelig straf for vold blev anført af Wiinblad i Folketingets Forh. 1896-97 sp. 4907 og af Octavius Hansen i Landstingets Forh. 1896-97 sp. 224.
- 26) Folketingets Forh. 1903-04 sp. 4978.
- 27) Folketingets Forh. 1881-82 sp. 509.
- 28) Folketingets Forh. 1903-04 sp. 1507.
- 29) Der var dog modstandere som godt kunne affinde sig med korporlig straf som disciplinærstraf.
- 30) Således Sveistrup i Folketingets Forh. 1903-04 sp. 4962 – Sveistrup blev i 1904 meget omtalt fordi han som forhørsdommer i en sædelighedssag havde benyttet en svensk tankelæser for at fremkalde en tilståelse. Fremgangsmåden blev alvorligt misbilliget af Højesteret, se U 1905 B 67.
- 31) Birkedommer H. Høst udtalte: »Jeg synes, at det, der bør veje mest i Vægtskaalen, er Hensynet til den fornærmede. Han har efter min Mening Krav paa Oprensning, og denne Oprensning synes jeg ikke, han opnaar fuldt ud, naar vedkommende Voldsmand kun faar nogen Tids Indespærring i et Fængsel. Man maa, tror jeg, hævde, at Gengældelsesprincippet her bør komme til Anvendelse, at det her gælder Øje for Øje og Tand for Tand«, Landstingets Forh. 1903-04 sp. 1352.
- 32) Folketingets Forh. 1904-05 sp. 3904 f.

- 33) Se til det anførte Politidirektørens Beretning om Københavns Politi for årene efter 1900, bl.a. 1906 s. 39. Endv. G. Brøchner-Mørtensen i NTfS 1930 s. 262 f samt Torp i U II mot. s. 54. – Om strafomlægningen fra 1905 se v. Eyben anf. st. s. 103. Der konkluderes s. 116 f »at der udvises en ensartet bedømmelse gennem hele perioden« (1866-1930) og at der kan konstateres »upåvirkethed ... af lovgiverens velmente forsøg på at skærpe praksis«.
- 34) Se herom Bet. nr. 1099/1987 s. 145 f.
- 35) Jfr. v. Eyben anf. st. s. 130 f.
- 36) Se Rigsdagstidende 1938-39 A sp. 3778 f og hertil Krabbe i tillæg B sp. 805. Se endv. v. Eyben anf. st. s. 134 f.
- 37) Se herved Waaben, Strafferettens specielle del (1983) s. 154 f.
- 38) Folketingets Forh. 1881-82 sp. 490, sml. ovf. ved note 3. – I forbindelse med det anførte henvises også til Waaben, Det kriminelle forsæt (1957) s. 220 ff og Strafferettens specielle del s. 118 om begrundelser for lovens behandling af tyveri, bl.a. med udtalelser af Goos (»Angreb paa den Interesse, Samfundet har i det etablerede Formuefordelingsystem« og »Snyltere i Samfundserhvervets Organisme«) og af Torp (»et Præg af Vanære« forbindes i den almindelige retsbevidsthed med tyveri).
- 39) Citeret efter Troels G. Jørgensen, De Ørstedeske Straffelove (1948) s. 45.
- 40) Alfred Christensen i Folketingets Forh. 1896-97 sp. 5038 f og Rimestad sst. 1881-82 sp. 500.
- 41) Dette forhold og dets betydning for brugen af strafferammeprincippet er flere gange omtalt af Ørsted, se bl.a. Eunomia 2 (1817) s. 136 ff og 372 ff, Arkiv for Retsvidenskaben 5 (1828) s. 26 ff.
- 42) Se til det følgende Waaben i Anders Sandøe Ørsted 1778-1978, udg. af Ditlev Tamm (1980) s. 55 ff, særlig 59 ff.
- 43) Holberg skriver i sin Naturret om forskellen mellem en forbrydelses grovhed og målestokken for dens strafværdighed fra statens synspunkt: »Vel er sandt, at Dommere befales at i Agt tage Lighed udi at straffe Skyldige, men saadan Lighed forstaaes alleene om de Syndere, der have bedrevet samme Synd in specie, hvilke uden Tvivl maa være lige Straf undergivne; ellers kand en ringe Forseelse, som er Republikven meget skadelig, straffes høiere end en stor, der ikke er saa farlig for det gemeene Beste; thi all Straf maa hensigte til Republikvens Nytte«, Ludvig Holberg, Værker i tolv Bind ved F. J. Billeskov Jansen 1 (1969) s. 325 f. Holberg er her inspireret af Samuel Pufendorf, se De jure naturae et gentium 8.3.23 og Elementorum jurisprudentiae universalis 1.21.11.
- 44) Straffelovsudkast 1912 mot. s. 247.
- 45) Straffelovsudkast 1917 mot. s. 235.